

Ottlik-négykezes

Ottlik Gézáról szóló legújabb könyvünk Tolsztojhoz, az „Ivan Iljics halálá”-hoz méltó felütéssel kezdődik: Ottlik halálhírével. Az első bekezdés szerint a gyászír nem tudósíthatott arról, ki volt ő irodalmunknak; a könyv maga ezzel próbálkozik. A téma tehát világos, de az írás műfaja nem.

Az első fejezet címe a híres Pál-idézetre játszik rá: „Azé, aki akarja”. A fejezet végén a kegyelem szó is elhangzik, ami viszont már nem Ottlik életére, hanem műveinek befogadására vonatkozik. A szerző háromféle olvasói magatartást vet fel, amelyeket a Pál-idézet egyes részeinek feleltet meg. A rajongók akarják, a rühellők futnak előle, de a közömbösnek látszó olvasónál van a halhatatlanság kegyelme. Ha a babiloni megfogalmazásra gondolunk, amely a „futó” Jónásra vonatkozik: „rühellé a próféta”, talán nem olyan durva a kifejezés. A Pál-idézet is visszajára fordult ezzel, hiszen a szerint „Sem nem azé, aki akarja, sem nem azé, aki fut, hanem a könyörülő Istené”. A könyörület helyébe pedig a halhatatlanság kerül. Na de ki a közömbös olvasó, mi köze a műfajhoz?

A közömbös olvasó az, akihez szól ez az írás. Impliciten azonban a szerző magatartásmódját is jelöli, hiszen a másik kettőt egyértelműen elvetette. De mi szól a közömbös olvasóhoz? Monográfia? Nem, mivel *Kelecsényi László* a monográfiaírást az író(!) „irodalmi kegyhellyé” való nyilvánításaként értelmezi. Akkor életrajz? Hiszen a fűlszöveg életrajzi monográfiát ígér. Erről Kelecsényi így nyilatkozik: ha eléggé érdekes az életrajz, curriculum vitae-t lehet költeni. A „ha eléggé érdekes” kitétel arra utal, hogy nem eléggé érdekes, a költeni ige használata pedig a valóságtól való elrugaskodást sejteti gunyoros hangnemen. Tehát nem is biográfiát kaptunk Ottlikról. A szerző valamire való utóélete pedig egy regény nyersanyagaként hever a könyvtárakban Kelecsényi szerint. Na de csak nem regényt tartunk a kezünkben? Akkor mit? Erről ez a mondat árulkodik: „Nekünk, olvasóink is meg kell tanulnunk az ő lapjai között járni, szövegeit értelmezni és megérteni. A kötetek izgalmas szellemi kalandot kínálnak”. Tehát mintegy szellemi vezetőül szegődik az érdeklődő olvasó mellé ez a meghatározhatatlan műfajú írás, hogy segítsen eligazodni Ottlik világában. A cél az, hogy a felejtésből felszínre hozza, illetve klasszicizálni segítse a műveket. Ez azért meglepő, mert az irodalmi életben folyamatosan foglalkoznak Ottlik műveivel, tehát nem „az Ottlik-felejtés éveiben járunk”, sőt nagyon is pezseg körülötte „rajongók és rühellők” tábora. Másrészt érettségi anyag, ami kanonizáltságát jelzi.

Nézzük, hogyan segít ez az írás eligazodni Ottlik világában. Először is nagyon sok adatot közöl. Ottlik öt keresztnevén kívül a kéziratos hagyatékból egy jellegzetes ifjúkori verset (34) idéz például, amely meglepően jól utánozza *Adyt*. Megtudhatjuk az „Iskola a határon” szerzői intenciójáról árulkodó címvariánsokat (123), amelyekben a „legyőzöttség, vereség, dicstelenség” kifejezések térnek vissza. Ugyanitt tárul fel részletesen a motív kialakulásának és eltűnésének története. Az első kiadáson szerepelt egyedül sok variálás eredményeképpen a *Rilke René* és *Örley István* növendékeknek szóló ajánlás. Apja „írói” hagyatékát részletesen megismerhetjük. Anyja egy levelének részletét idézi is Kelecsényi, amelyet a „Buda” megfelelő részletével kapcsol össze (32). Filológiai igényessége jelenik meg abban is, ahogyan három megjelenését fedezi fel ugyanannak a történetnek: az Esti Kis Újságban 1942-ben a „Karácsonyi történet” jelent meg, 1946-ban az Új Időkben „A karácsonyi néma”, amely végül a „Minden megvan”-ba került bele. A Függelék Műjegyzéke felhívja a figyelmet arra, hogy folyóiratban a „Férfi-élet” címet viselő novella kötetben „Fényűző élet” címmel jelent meg, a „Buda”-ban pedig az „Egy békebe-

li temetés' című részbe került be. Három kiadatlan színdarabjának címe, keletkezési éve és elutasításuk körülményei utalnak arra (66), hogy Ottlik Géza drámával is próbálkozott, sajnos magukról a szövegekről nem tudunk meg többet. Szintén újdonság a 'Caliban szigetén' című kézirat, a 'Forró égőv' című ifjúkori regénytöredék és a 'Délután csöpörögni kezdett az eső' kezdetű töredék említése. Az 'Iskola a határon' szerzőségének vitájában perdöntő lehet az az itt feltárt tény (293), hogy abban a változatban, amely még Örley életében keletkezett, szerepel a 'Szebek Miklós kézírata' című betét. Tehát az írói módszer is korábbi, nem a „hozott anyaggal” való kései manipulációról van csak szó. Ráadásul ezen is látszanak a későbbi javítások, ahogyan a 'Továbbélők'-ön is: a *Szebek* név *Medve Gáborra* való cserélése. A 'Hosszú beszélgetés Hornyik Miklóssal' című riportban Ottlik megemlíti, hogy próbálkozott a filozófiai kifejezéseket matematikus módjára meghatározni ('Próza', 253). Talán ezzel is összefügg az irodalom matematizálhatóságának későbbi kísérletéről szóló eszmefuttatása, aminek alapján Kelecsényi rendkívül érthetően magyarázza el a nyelv gödelizálásának matematikai hipotézisét (196). Ennek lényege, hogy minden szó egy számmal kifejezhető.

Míndezek az adatok valóban lenyűgözően érdekesek. Az irodalmárok számára. A „közömbös olvasó” számára azonban az irodalmi élet belterjes vitái is valószínűleg közömbösek. Az érdeklődő olvasó inkább az idáig általam említetlenül hagyott életrajzi adatokra lehet kíváncsi. Kelecsényi már a bevezető fejezetben közli a tényt, hogy a nyilvánoságtól elzárkózó emberről van szó, aki mindkét hosszabb interjúját azzal kezdte, hogy a regényíró a regényírással fejezi ki magát. Ezen kívül céloz élete eseménynélküliségére is. Magyarán, nem nagyon van miről írni azon kívül, ami már ismert különböző írásokból, amiket egyébként Kelecsényi gazdagon ismertet, lelkiismeretesen összegyűjt. A hiányok pótlása azonban sajnos megtörténik. Egyrészt kívülről, a világról való ismeretei alapján egészülnek ki a hiányzó részletek, másrészt „belülről”, Ottlik műveiből.

Ilyen hiányzó, ámde lényeges részlet Ottlik magánélete: gyermekkora, szerelmi élete, hite. Kelecsényi az apa nélküli családdal kapcsolatban a mai csonka családok ismeretére hivatkozik (18), s arra a kérdésre, hogy miért adnak be egy tizenegy éves gyereket katonaiskolába, hosszas eszmefuttatással (25–26) válaszol. A 141–142. oldalon azt fejtegeti, mennyire nem tudhatjuk, Ottlik hogyan állt hit dolgában, de a végén mégis megenged magának egy bekezdést (141) arról, hogy a hit sem azé, aki akarja, célozva arra, hogy szerinte az író hitt. Egyáltalán a páli idézet lépten-nyomon szerepel a könyvében, mintha minden probléma erre az őskora volna visszavezethető. Azonban az igazán indiszkrét megjegyzések a szerelmi életre utalnak. A novellákból azt a következtetést vonja le, hogy Ottliknak nem volt fontos a testi szerelem (23), míg az egyik kézirat alapján általában beszél azoknak a férfiakkal nőkhöz való viszonyulásáról, akik a testi szerelmet „utcai nőknél ismerték meg” (68). Merthogy egyik szereplőjével mondatja el, de nyilván saját élményről van szó, indokolja Kelecsényi valóság és fikció illetően önkényes összemérését.

Az életrajzot regényessé kerekítő két részlet ugyanerről a szemléletmódról tanúskodik. Az egyik egy kátrányos falú vécében játszódozó jelenet a piarista gimnáziumban, ahol Ottlik igazán vizelhetett volna együtt *Örkény Istvánnal* a kedvünkért, mivel egy évfolyamra jártak itt (21). A másik a Japán kávéházban megjelenített találkozás *József Attilával* (49). Szerencsére mindkét idézet mintegy tréfás játékként szerepel.

Az viszont már nem tréfás, hanem valóságként elhittetett jelenete a boldog gyermekornak, amit Kelecsényi szó szerint idéz a 'Budá'-ból, csak a mondat elején lévő alanyt cserélve ki: Júlia helyett Pálma „szelíd zongorázással ébresztgetett...” (19). Ezen kívül a gyermekkori délutánok hangulatát festik le az 'Iskolá...' -ből, a 'Hajnali háztetők' -ből vett részletek, amikben *Halász Petár* úgy szerepel, mintha valóságos lény, nem pedig „papírfigura” volna (20). A valóság és a fikció ilyen keveredésének egyenes következménye, hogy Kelecsényi megpróbálja megkeresni a 'Próza'-ban említett cikket *Czakó haláláról* az Új Nemzedékben (58), *Drugeth Balázs* alezredest a kőszegi katonaiskola

évkönyveiben (63), Olorons-les-bains-t Franciaország térképén (64), akkor is, ha a Drugeth-legenda szerint „hamis szép” néven szerepel a város, akkor is, ha tudja a szerző, tulajdonképpen mindegy, hogy létezik-e.

A szereplőkkel kapcsolatban ez külön gondot jelent. Most arra teszek kísérletet, hogy Ottlik nyilatkozataival szembesítsem Kelecsényi állításait. Szerinte *Apagyi* „Olyan játékos, aki felborítja a bábokat a sakkasztalán... egy pillanatra ő válik Calibanná, amikor bicskáját nyitogatja, nem az elviselhetetlenül korlátolt tiszthelyettesek... Apagyi – Ottlik ábrázolásában – szellem nélküli test, a korai és elsietett civilizáció göresös akarnoka” (86, 87). Ottlik ezzel szemben nem vademberként, hanem gentlemanként értelmezi Apagyi alakját: „én egy arisztokratát ismertem életemben, itt küldöm képmását, Apagyinak neveztem; Apagyiban volt bátorság és erő, hogy független legyen az emberi társadalomtól; bennem soha. Én is látom a valóság és társadalom elviselhetetlen ocsmányságát, mint Apagyi, mégis tudom, hogy ideköt valami, ember-voltom, vagy plebejusságom” (*Vas István* levelesládájából, Holmi, 1994, 8, 1107).

Ő is azonosítja, mint az már közhely az Ottlik-szakirodalomban, *Szeregyt* Ottlik Géza iskolatársával, *Sándor Károly Dénessel*. Érdekes, hogy sehol sem találtam érvet a szakirodalomban ennek alátámasztására. Egyetlen helyen azonosítja maga Ottlik Dénes barátjával, de ugyanebben az írásban („Elfelejtett ember?” *Birkás Endréné – Kabdebó Lóránt* – Ottlik Géza beszélgetése Birkás Endréről, Kortárs, 1983, 11, 1800) azt is megjegyzi, hogy „nem lehet megírni élő valakit soha, hanem csak vonásokat átvenni”. Az 54. oldalon Kelecsényi így nevezi meg a „Flocek bukása”-nak szerzőjét: „Örley (alias Medve Gábor)”. Hornyik Miklós kérdésére, hogy Örleyről mintázta-e Medvét, Ottlik Géza ezt felelte: „Nem. Semmi hasonlóság nincs köztük. Semmi, egy-két megtévesztő külső körülményen kívül. Örley szintén leszerelt, s a háború végén bujkált, mint Medve, viszont Both Benedeknek adtam

A monográfia írója és tárgya közötti távolság feloldásának az a következménye, hogy nemcsak Ottlik életének valósága és műveinek fikciója mosódik össze, hanem a könyv írójának valósága is rávetül e kettőre. Ez nem más, mint a referenciális olvasat, amelynek során nem az adottnak tekintett szövegvilághoz talál magyarázó rendszert a befogadó, hanem a szövegvilágot idomítja valóságképéhez.

kölcsön Örley tulajdonságaiból: a Medve Gáborénál nagyobb realitásérzékéből, a környezetbe való jobb beleilleszkedő képességéből, szóval István józanabb, bölcsőbb lényéből egy adagot” (*Próza* 271).

Ide kívánczik az „Iskola a határon” szintén közhellyé váló részlete, Szebek Miklós hogyan rakja össze szereplőit, különböző alakokból, önmagából is. Kelecsényi azonban minden szereplőben Ottlik alakját véli felismerni, az ő valóságos véleményeként, élményeként, érzéseként értelmezi megszólalásaikat: „végül is mindegy, hogy Ottlik kivel mondatja ki a kívánságát” (22). Így aztán mindenkit írói alakmásként interpretál: Szebek Miklóst (23), Medvét, *Bébet*, *Damjánit*, *Cholnokyt*, *Szontágot* (75). Hornyik Miklós a „Drugeth-legenda”-ból idézve e mondatot: „Nincs is más humánus tevékenység, mint a játék, ez az ember dolga, ez az élet méltósága...”, azt kérdezi Ottlik Gézától, még mindig ezt vallja-e, mire Ottlik így felel: „Ezt nem én mondom, hanem a novellát első személyben elbeszélő fiatalember – érezhető naivitással, lelkes, ifjonti túlzással” (*Próza*, 274). Tehát Ottlik távolságot tart önmaga, azaz a szerző és a műbeli papírfigurák, szereplő és elbeszélő között.

Kelecsényi azonban nemcsak ezt a relációt egyszerűsíti le, azonosítva szerzőt, elbeszélőt és szereplőt, hanem önmaga is azonosul velük. Nyelvileg ez szabad függőbeszédben jelenik meg, annál a résznél például, ahol Ottlik kívánságát azonosítja Med-

vével (22): „Igenis, joga van hozzá az embernek, minden egyes embernek elidegeníthetetlen joga, hogy valaki, legalább egyvalaki meghatott, könnyes tekintettel pillantson rá”. Ez a mondat rámutat a szerző másik módszerére: saját mondataiba Ottlik-szövegekből való kifejezéseket épít be idézőjel használata nélkül, mondhatnánk: ottlikul beszél. A monográfia írója és tárgyja közötti távolság feloldásának az a következménye, hogy nemcsak Ottlik életének valósága és műveinek fikciója mosódik össze, hanem a könyv írójának valósága is rávetül e kettőre. Ez nem más, mint a referenciális olvasat, amelynek során nem az adott tekintett szövegvilághoz talál magyarázó rendszert a befogadó, hanem a szövegvilágot idomítja valóságképehez (vö. például *Csúri Károly*: „Lehetséges világok vizsgálata mint műértelmezés”, Szeged, 1993, 35–45).

Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy ne volnának az életműre vonatkozó újszerű és releváns megállapítások Kelecsényi László könyvében. Ilyen az a ténymegállapítás, hogy „Ottlik mindhárom hosszabb prózai művében a festészetet használja paradigmaként” (11). Az „Iskola a határon” elemzésénél ezt úgy értelmezi, hogy „egészen felelőtlenül bánhat a szavakkal, nem köti semmilyen céhszabályzat. Egész egyszerűen: máshonnan jött”. Ez a kérdés az intermediális vizsgálati szempontot veti fel, amit a „Las Meninas” című képnek a regényre való vonatkoztatásával meg is indít Kelecsényi (146, 147), valóság és illúzió játékában találva meg a közös pontot a két mű között.

Ottlik Géza többször is tízéves hallgatásba burkolózott. Kelecsényi László ezt egy eddig még fel nem merült szempontból értelmezi. Egy matematikából vett algoritmussal magyarázza írói pályájának „lyukacsos ementáli sajtként” való alakulását, amelyet a következő, „Próza”-beli idézetből kiindulva fejt ki: „A matematikus, ha elkészített egy szerszámot, sohasem használja többé, eldobja: amit megtart, az a szerszám elkészítési módja, amivel célt ért – az »algoritmus«”. Tehát amit egyszer már megcsinált, nem ismétli, viszont az eszközt felhasználja. Ottlik a hallgatás ideje alatt a bridzsel foglalkozott behatóan. Kelecsényi László az Ottlik-szakirodalomban egyedülállóan fejt ki részletesen és érthetően a bridsz jelentőségét Ottlik életművében. Az algoritmus, a keretes szerkezet megjelenik a *Paul Kelsey*-vel készített „Kalandos utazás a bridsz ismeretlen vizein” című könyvben. Kelecsényi úgy interpretálja a bridszet, mint aminek „menete, lejátszási technikája – matematikai értelemben – modellezi az életet”, ami „A regényről” szóló Ottlik-tanulmánnyal koherens poétikát sejtet (48).

Szép, felfedező megfigyelés, hogy a „Minden megvan” című elbeszélés *Pilinszky* híres versére, az „Apokrif”-ra játszik rá: „Ezért tanultam járni! Ezekért / a kései, keserű léptekért” – „Nem ezért jött. Nem ezért tanult meg járni, nem ezért tanult meg beszélni az emberek nyelvén” (184). Az „emberek nyelvén” kifejezés a Bibliára utal, az apostolok színeváltozására, akik nyelveken tudnak szólni, de az „Apokrif” következő sorai is evokálják: „Nem értem én az emberi beszédet, / és nem beszélem a te nyelvedet”.

Azaz az állításával, miszerint az „Iskolá”-ban Medve kézírata azt teszi lehetővé, hogy az elbeszélő mindentudó lehessen, nem értek egyet. A két elbeszélő összemosisodásának folyamata mellett ugyanis végig jelen vannak az emlékezés és az idő problematikusságára utaló önreflexiók, melyek által Bébé megmarad olyan korlátozott tudású perszónális elbeszélőnek, akinek bizonyítania kell, honnan bír tudomással az eseményekről. Egyedül Medve belső világáról közöl információkat, a többiekkel szemben abban a hagyományos elbeszélői pozícióban van, amely a cselekmény részt vevő szemtanújává. Ám ezt indokolja is a kézirat fikciója, hiába tűnnek el az idézett részletek, mert a harmadik részben lévő utalások a kézíratra (III. 12., 24.) és Medve 1942-ből származó naplójegyzeteinek idézete érvényben tartja.

Kelecsényi László könyve tizenöt részből vagy fejezetből áll, címeikkel elválasztott szövegrészekből, amelyeknek sem száma, sem elnevezése nincs feltüntetve. Ahogyan a kötet cím, úgy a „részek” címei is Ottlik-allúziók, tehát nem igazítanak el abban, hogy miről szólnak. Az első hét fejezet többszörösen fut neki az elhúzó pályakezdetnek, a

mértanilag középső, nyolcadik fejezet az „Iskola a határon”-é, a következő hét fejezet tárgyalja az életmű további részeit. A fejezetek többsége meglehetősen csapongó: ugrál a művek és az életrajzi tények között. Ezért nem ragadható meg egyértelműen, miről szólnak. Ez a fajta szerkesztésmód és tartalomjegyzék nehezíti az eligazodást. Szerencsére a tartalomjegyzék előtt álló névmutató segít valamelyest.

A csapongás miatt az egyes állítások sokszor kifejtetlenül, érvelés nélkül maradnak. Például a negyvenes évek novelláinak értékelése nem történik meg, holott az azokat alábecsülő véleményeket negatívan tolmácsolja a szerző. Viszont van olyan információ, amelyik többször is közlésre kerül. Az összefüggő gondolatmenet hiánya okozza, hogy a fejezetek bekezdésekre hullanak szét. Az információkat a „megjegyzésre érdemes adalék” típusú formulák kötik össze.

Ennek az egyéni nézőpontra nagy hozadéka viszont az életmű egységként való felfogása, amely szemben áll a szakirodalomban uralkodó centrum-elvű életmű-konceptióval, középpontjában az „Iskola a határon”-nal. A csapongó szerkesztést is igazolja a művek összeolvasása, az Ottlik-életművet egységessé tévő motívumok, összefüggések

Ennek az egyéni nézőpontra nagy hozadéka viszont az életmű egységként való felfogása, amely szemben áll a szakirodalomban uralkodó centrum-elvű életmű-konceptióval, középpontjában az „Iskola a határon”-nal. A csapongó szerkesztést is igazolja a művek összeolvasása, az Ottlik-életművet egységessé tévő motívumok, összefüggések feltárása. Kelecsényi monográfiája alátámasztja Tandori kifejezését („egy-életműves író”), amelyet szerzőnk az „egykönyvű író” vádjával szegez szembe (96). Egyébként a műjegyzék ez utóbbit matematikai pontossággal cáfolja.

feltárása. Kelecsényi monográfiája alátámasztja Tandori kifejezését („egy-életműves író”), amelyet szerzőnk az „egykönyvű író” vádjával szegez szembe (96). Egyébként a műjegyzék ez utóbbit matematikai pontossággal cáfolja.

Egyetértek a „Buda” elemzésének szintén újszerű szempontjával, miszerint „A töredeztség, az aprólékos felcúdulátság, a szerkezet látszólagos szétesése mintha az író öntudatlan tapogatózása lenne a regényforma utolsó klasszicista elemeit szétdúló posztmodern stílus felé” (262). Kelecsényi László szerint csak a befogadás miatt nem lett posztmodern nagyregény a „Buda”. Az adatokban gazdag utolsó fejezetben ugyanakkor, mely részletesen áttekinti az Ottlik-szakirodalmat, Kelecsényi érzelmi indítatásból a posztmodernről is elítélően beszél.

Más ellentmondások is felbukkannak ebben az írásban. Az egyik az intertextualitást mint „olykor paródiaként ható látszateredményeket felmutató szemléletmódot” értékeli (134), holott Kelecsényi az „Iskolá”-val kapcsolatban az összes közkézen forgó hasonló témájú regényen kívül felsorolja az összes létező magyar katonai tárgyú regényt. A másik az „Iskola a határon” első kiadása műfaji megjelölésének („diákregegy”) felháborodott elítélése (mint „egyszerre sematikus és óvatoskodó, s főképp a szerző szándékával nem egyező”) (125), ugyanakkor, amikor a „Továbbélők” című általa közreadott regényre maga teszi rá a gyerekregegy címkét. Ennek a könyvnek legalapvetőbb ellentmondása azonban az Ottlik-kultusszal kapcsolatos állásfoglalás. A kritika elején említettem a rajongók non est volentis-ként való értelmezését. A továbbiakban így ír erről: „a hetvenes évek közepén, egy új írónemzedék színrelépésének meléktermékeként kialakult „Iskola...”-imádat” (120), ami a „Péterek nemzedékéhez” köthető.

Kelecsényi László könyve — a címevel és bevezetésével szemben — nem szól Ottlik Géza egyik életéről sem, nem válaszol a nagy kérdésre, hogy kicsoda Ottlik Géza, aki olyan nagyot alkotott, sem nem magyarázza meg, miért olyan nagy mű az „Iskola a

határon'. Ezzel szemben remekül bemutatja az Ottlik-recepciót a kezdetektől máig, és a saját Ottlik-élményét, amelyet bár írott, nagyobbrészt fiktív szövegek keltettek, ő egy személyhez kapcsol, akit nagyra értékel, aki saját világában értékhorozó. Olyan magatartásmódot mutat be ez a könyv, amelyet szabadon követhet avagy elutasíthat az olvasó: Ottlik Géza szemüvegén keresztül látni a világot. Azaz távolságtartás nélkül azonosulni az „Iskola...” által kifejezett szemléletmóddal. Ez pedig nem más, mint a harcos Ottlik-rajongó pozíciója. A könyv pedig nemcsak a kutatók számára nyújt gazdag információkat, hanem kultikus célokat is szolgál az Ottlik-hangulat felidézése által. Ebből sajnos több tévedés is származik, ami a tudományos megközelítés szükségességére hívja fel a figyelmet.

KELECSÉNYI László: *A szabadság enyhe mómora. Ottlik Géza életei*. Magvető, 2000.

Korda Eszter

Kudarok nyomában

Nemrég egy országos szakmai konferencián vitatták gyakorló pedagógusok és jeles szakemberek az iskolai kudarcok okait. Itt hangzott el egy kiváló pedagógiai kutató sommásnak tűnő megállapítása arról, hogy az elmúlt évtizedben – bár valójában kulcskérdés volt – hazánkban nem igazán kutatták ezt a területet, kevés publikáció eredt a kérdés nyomába. A következőkben bemutatandó kötetek tanúsága szerint mégiscsak voltak efféle elemzések, publikációk, annak ellenére, hogy az ifjúságkutatás, ezen belül a tanulóifjúság körében tapasztalható kudarcok, devianciák kutatása nem volt központi támogatott, ösztönzött kutatási terület.

Ha visszafelé haladunk az időben, úgy elsőként egy egészen friss, impresszumán már a 2001. esztendő idéző kiadványt mutathatunk be. A „Tabuk nélkül” sorozat nyitó darabjaként jelent meg *Benza Béla* pszichológus könyve, a „Gyerekek az utolsó padban”. (Vajon van-e valamiféle összefüggés a sorozatcím és egy olyan korábbi iskolai „tanóra” megnevezése között, melyet a Burattino Iskolában maga a szerző tartott?) A könyv szempontjából tán nem is igazán fontos e vélt összefüggés, jóval fontosabb a sorozatszerkesztői szándék: belépni a tiltott területekre, a felnőttek erőszakos, felelősséget el- és áthárító világába. A szerző a gyermekvilágba is behatoló ijesztő jelenségekre kérdez rá, keresi a válaszokat. Nem titkolt célja, hogy miközben az „utolsó padba száműzött” gyerekek sorsát bogozza, tükröt tartson a felnőtt olvasó elé. Benza Béla a szociálisan hátrányos helyzetű gyerekekről, családjaikról készült esettanulmányaiiban lehetőséget teremt önmagunk és viszonyaink megértéséhez.

Hét év tapasztalatainak sűrű koncentrátuma a könyv. Üzenetértékű a pedagógusok számára: egy másik, kevésbé közkeletű, sokáig elfojtott gondolkodásmód, szakterület – tudniillik a mélylélektan – üzenete ez: ilyennek látom működésüket zavarait, lássátok, amit én látok! A bemutatott hat esettanulmány pszichoanalitikus fogalmak köré fonódó iskolai történet (a stigma, a szegény, a titok). Az esettanulmányok kulcsfogalmai e pszichológiai-pszichoanalitikus terminusok. Pedagógus olvasóknak (különösen a fiatalabb nemzedékeknek, akik nem nőhettek fel *György Júlia* híres könyvein) különösen érdekes be-